Núm 10 Octubre de 1908 Any I

BUTLLETI
del
Centre Excursionista de Lleyda

¡¡ AL COGUL !!

Si, senyors; al Cogul falta gent. Y no us cregueu que siga una cosa fácil, no. Jo 'ls contaré les que varem passar y 's convenserán de que tinch rahó. ¡Ah! y 's convencerán d' un' altra cosa, de que som xichs de pena y de que per veure 'n una que s' ho valgue 'ns tornem hasta *neolitichs*, puig tal se necesita ser per anar y tornar sans y bons del Cogul en un dia, ab aquells camins *cuaternaris* del sigle XX

A forsa de prechs y de dirli al tartaner «no sou capasssos de portarmoshi» (l' amor propi fa fer moltes coses al home, á la dona no, á n' aquesta la vanitat), teniam fora 'l pont á les 6 del matí del dia de la excursió una tartana del Rocasalves ab lo mosso mes manyós del seu ofici.

Sempre anem contents al sortir d' excursió y, d' un á un, complirem la tartana d' alegría, qu' es la millor salsa que 'ns acompanya. Dos muletes de sang, vives y ab ganes de correr, estaven enganxades á la tartana, una entre vares y l'altra devant ensenyantli 'l camí. Fins á la Bordeta, com una seda. Hi arrivarem tots ab lo badall del asmorsar escursat; y entretinguts, qui ab la truiteta, qui ab la llangonissa qui ab lo llusset, reberem l' avís d' haver deixat la carretera ab un concertant de cops de cap á la tartana pel radera y al vehí del frente pel davant, concertant acompanyat de la corresponent música de *oixques, arris, passa aquí, passa allá*, qu' entenen los animalets de tiro. Aquesta gresca va durar la mar d' estona, ab la perspectiva de durar tot lo camí, si no venía una cosa pitjor, ens deya el tartaner; y vetelaquí que s' acaben los pedruscalls de la part alta y comensen roderes plenes d' aygua y llach, fonda la de la dreta y alta la de l' esquerra, fonda la de l' esquerra y alta la dreta, y tan depressa l' una cosa y l' altra que, creyeume, hi havía vegades que no sabia ahont era, puig hasta vaig fer menjar truita

á la gorra. L' aygua anava creixent aixís que anavam baixant, hasta el punt que les caballeries se pararen devant d' un estany que omplia el camí de gom á gom. Uns quants renechs del tartaner y una mica de gresqueta nostra obligaren á les muletes á entrar al estany, y la tartana radere y nosaltres dins. Una passa, un pam d' aygua; dos passes, dos pams d' aygua; tres passes dos pams d' aygua y un de llach; unes passes mes y som al mitj de l' estany, la tartana enllacada hasta el botó y les muletes esfarahides, no vulguentse estar quictes per no quedar presoneres, com la tartana, d' aquell fanguet apegalós que la xuclava cap dintre lligantla y esfonsantla cada vegada mes Tira cap á la dreta, tira cap á l' esquerra,

Clixé de M. Herrera Gès.

Aspa, desde 'l riu Set

res, la tartana sense moures del puesto. No sabiam que fer. Lo tartaner mos diu molt serio «s' ha de descarregar la tartana». ¡Quina marimorena s' va armar! Eram al mitx d'un toll, teniem unes passes d' aygua tot voltant, devall de l' aygua fanguet, l' aygua bruta y pudenta. Arri, muletes, feu un esfors; no hi va haver manera de convencerles. Si mos descalsavem, si no mos descalsavem, va passar una estona, que jo vaig aprofitar per fer petar un trago á gust que la inmovilitat del carruatje. Desde aquell dia que aconsello als

cassos apurats, calma y trago. Vam sortir desseguida del apuro sense mullarmos una gota. Lo tartaner va girar una mica la tartana encarantla cap á la voreta del camí. M' also y ja 'm teniu ab la maquina fotográfica, lo tripode y la bota penjades al coll, lo bastó al bras y pa y formatje á la ma, puig era als postres, passant la maroma ó siga la vara de la tartana y saltant desde la punta á fora del toll tan just que, apessar de ser lo salt llarch, lo taló de la bota del peu dret se marcá en aquell fanch, qu' es tou pero que no mulla ni embruta, que aixís que 's va assecant, volta los tolls fets per l' aygua en terra tapassenca. Radera meu va passar l' Alfred, qui com jo rebé les bromes dels de dintre, al passar la maroma, y les melodíes d' una polca de circo corejada, que semblava un vals, pe 'ls comodons de dintre la tartana que no tingueren necessitat de baixar, puig ab lo pes que nosaltres haviam tret pugueren les muletes treurela á port.

D' aquestes ne passaren algunes los de la tartana. L' Alfred y jo seguirem á peu, per aquelles pujes y baixes, dexant camins á dreta y esquerra y parantmos á ratets per esperar la tartana. No sabiam per ahont anavam.

Lo sol comensava á picar y les pujes y baixes no s' acabaven.

Per fi adalt d' un turó vejerem al davant un poble que 'l coronava y entre ell y el nostre una vall pintoresca, que contrastaba ab lo erm que era tot lo que haviam trovat, plena de verdures ufanoses que besava carinyosament ab sorollet de plata lo riuet «Set» que lluentejant tot joguinòs amagava y ensenyava sovintet la poca aygua que duya entre arbres, pedres y giravoltes seues.

Tirarem serra avall y sentats en una pedra,varem esperar l' arribada dels companyons, los qui desde á-les-hores feren també lo camí á peu.

Lo poble que teníam al davant era Aspa.

Al passar la tartana lo pont que serveix d' enllás á les dos riberetes del riuet, es presa la 1.ª fotografia que presento als llegidors d' aquesta resenya.

Desde el pont hasta dalt del poble hi ha prop d' un quart de pujada molt costeruda. Al cap se trova la plassa que n' es bastant gran per lo qu' es lo poble que tè unes 190 cases y uns 700 vehins. En la plassa, l' Iglesia, que hi tocaven á missa major essent les portes tancades; la missa la deye 'l rector aquell dia, que era diumenge, en una ermita que n' está fora del poble y ahont anava la gent en romería per disposició papal ó algo relacionat ab lo Sant Pare. L' ermita era al peu del camí que seguiam. A les dones, que

en grupos de mes ó menys anavan cap allí, la nostra presencia les hi va fer fugír del cap tot lo misticisme religiós y tot lo compungiment que tant bé sab apropiarse la dona quan se tracta d' aquestes coses. Vinga mirarnos de cap á peus; una rialleta de l' una companyona á l' altra, xiu, xiu á cau d' orella y una corregudeta balandrejant les faldilles, ensenyant per davall una mica de mitja de coló viu y unes puntes de refajo d' un altre coló fort, que no casaba ab lo de la mitja, volantlos la mantellina mal assegurada ab una agulla, y cansades desseguida á les pocas passes s' aturaven

Lo poble de Cogul. Clixé de M. Herera Ges.

y 's giraven rient arreglantse 'ls desperfectes que la fugida de nosaltres les hi havia fet; se dexaven arrivar á tret de paraula y fugida altra vegada, mes cuita, y al fi arrivarem á l' ermita ab compaynía y per un moment vam usurpar al capellá, que ja havía surtit á dir la missa, 'l paper de protagonista ab relació ab la gent que allí hi havia: y vist lo bo y dolent de per allí, de bó solsament algunes carones roigenques de salut y vida, seguirem avant deixant enrera y perdentla poch á poch, l' animació de un poble en dia de festa y tenint envant auliverades aixarraides, bocins de camps, uns plens d' herbes, altres conreuats y 'l camí pedregós, ab

claperes y pols arrossegantse per aquell planisell com una serpeta brunyida. Nosaltres l' anavam seguint fent la clucanya per forsa, per mor de la claror de terra, indirecta de la del sol que 'ns la enviaba forta y calenta,fent esbafegar á algún dels nostres al treure'ls los mals humors per la pell,que plorava,no sé si de goig ó de pena.

No tardarem molt en arrivar al Cogul. L' entrada va ser molt diferenta que la d' Aspa, ja que 's pot dir que hi entravam per la taulada. Cogul es un poble, que lo mateix que Aspa, está ajagut en

Clixé de M. Herrera Ge.

La roca pintada.

la vessant d' una serra (crech qu' es la mateixa, sols que 'n diferent costat); y hi entravam per dalt, tant que n'eram mes que'l campanar de l' Iglesia. Al baixar á la plassa 'ns trovarem ab la expedició de dos socis que per Puigvert havien fet cap á puesto. Ja tots junts y sense perdre temps, que no 'ns sobrava gaire, varem seguir baixant, acompanyats de la mar de canalleta, tota la del poble, de uns quants homens que 'ns feyen l' obsequi d' ajudarnos y un d'ells ab una escala, una galleta d' aygua y uns drapots, cap á passar lo riu de la Sed per un pont y seguir lo camí que porta á Albagés. Desde aquet punt se veu lo poble tal com apareix á la 2.ª fotografía que acompanyo. Seguint lo camí, que s'aprofite del sorch que á

forsa de temps ha anat fent lo riuet y que seguixen junts com dos bons amichs y contra la corrent de l'aygua á cosa d' un quart del poble ferem alto. A la dreta del camí, retornant al Cogul, hi ha la vessant de la serra, tota plena de rocams de grans proporcions y esparramats. Entre ells y á mitja vessant n' hi ha un de majors proporcions que 'ls altres. Aquet té les pintures tan dignes d' estudi y d' admiració. No m' en vuy ocupar de les tals pintures. En aquet mateix nombre del BULLETI DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE LLEYDA trovarán fet son estudi per una gran autoritat en aquestes coses, pe 'l sabi Professor de Prehistoria de l' Universitat de Friburg y soci d' aquet Centre Abbé Henri Breuil. Además, trovarán també una lámina policroma que 'ls ajudará á compendre l' estudi fet, lámina deguda al meu bon amich l' artista En Lluis Izquierdo. Yo

Clixé de M. Herrera Gés.

Terreny ahont se trova la roca pintada.

sols puch oferirlos dos fotografies per les cuals veurán la situació de la roca ahont son les pintures. En les dos ve senyalat ab una creueta lo punt, la concavitat de la roca, ahont, precisament se troven les pintures. Y per que no 's queden ab la curiositat de sapiguer perqué 'ns acompanyaba un home ab una escala, una galleta d'aygua y uns drapots, que avans els deya, els diré ara que les

pintures están una mica altes y que pera que 's veigen ab certa claretat es precís mullar la roca á bocinets á mida que 's van estudiant y mirant les figures. Casi no caldria dir que 'ls draps los mullavem á l' aygua de la galleta y que l' escala servía pera pujar á mullar les pintures ab los draps; pero, aixís queden les coses clares, satisfeta del tot la curiositat y res enlayre de lo que 's porta dit.

Mes amunt com á cosa d' un quart llarch, mitja hora curta, hi ha unes tombes que molt bé podríen ser de la mateixa época que les pintures de mes avall.

Anant seguint lo camí que no deixa may lo riu al un costat y al altre la serra, tota plena de rocams negrosos de totes mides, se trova un bocí d' ella no tan esquerpa ahont les roques son mes

Clixè de M. Herrera G. s

Tombes del Saladar.

planes. Aquestes tenen una, dos, tres, quatre ó més tombes quadriláteres (com poden veurer á les altres dos fotografíes que aixerixen aquestos apuntes) colocades de tal manera y forma que 's veu ben clar que no foren fetes estant les roques tal com están ara, que les roques estaven d' altra manera quan les tombes foren auvertes. Mes ho fa veure aixó una tomba que n' es á la part inferior

de la roca, que demostra que ha donat lo tom cumplert després de sei feta aquella.

Son moltes les vegades (per desgracia meua, massa sovint que 'm passe) que no veig les coses tal com son en realitat,sino tal com li dona la gana al meu cervell de fermeles veure. Aquell dia, escalfahit lo cap pe 'l sol de mitjdia, vaig veure de sopte desaparéixer totes les roques que tenía devant; la serra s' havia fet mes alta; un bosch espés y feréstich la cubria; allá dalt de tot, veya

Clixé de M. Herrera Ges.

Mes tombes del Saladar.

com una pedrera cendrosa ab unes boques de cova que se senyalaven per lo negres; lo riuet n' era caudalós y 'n feya un soroll de mil dimonis. Uns animalots estranys ens miravan al altre costat de riu. Devant de les coves uns munts d' ossos y de pellotes donava á entendre que alguna bestia fera hi tenia 'l jas. No era aixís. A poch sortiren de les coves una porció d' homes am tan poca roba que no 's podían confondre per dones; ne portaven un de mort entre uns bocins d' arbres ab fullatje y tot; radere, unes dones voluminoses de caderes y de pit, tapades ab pells mal arreglades, seguíen xiulant y fent gestos á la comitiva d' homes, que caminant per lo cim de la serra van entrar en una cova que allá

lluny se veya. Jo 'ls acompanyava; dos d' ells ab uns trastes de sílex punxegut que lligat á uns bastons ab nervis de bestia, semblaven una piqueta, cavaben en la pedra del fons una tomba pe'l mort que portaven. No entenía lo que deyen, que enrahonaven á giscles, pero 'm sembla que 's condolien de la mort del que enterraven, que devía ser un bon subjecte. Al retorn vaig entrar á la cova que 'ls servia de casa. A la porta, trastes de pedra, gerres de fang amples y planes, roges de fora y negres de dins; dintre, uns jassos de fullotes seques y de pells; la pudor que hi feya y la poca llum que hi havia me van fer sortir mes que depressa. A la boca de la cova, en una plasseta, aspetllaven uns cinc homes, trenta dones y una munió de canalleta, á un cervo y suposo esperaven fer lo mateix á un toro de banyes extranyes que tenían també lligat y tirat á terra. Lo cel se torná negre, comensá á llampegar, trons que ensordaven aco npanyaven als llamps, que queyen á la serra incendiant la bosquina; l' aygua queya com si fos d' una pessa per tot l' espay. Radere d' uns trons y llamps horrorosos respengué la serra ovrintse ab estrepit y rodolant cap avall pedres y terra. Després d' alló 's va anár calmant la tempestat y ab la velocitat de la centella passaren per devant dels meus ulls totes les transformacions lentes de deu mil anys ensá sufertes per les serranies del Cogul.

Les veus del Alfred que deya «es la una y'ns esperan per dinar», me va parar lo relotje de la fantasia y retornarem al poble, deixant lo camí y seguint la voreta del riu,que de veure'l tan alegroy ab sa poca aygua que 'l pasarem sense mullarnos per damunt de unes pedres, ens avivaba la gana, al mateix temps que la sombra dels arbres, que per la seva mullina creixien á sa vora ufanosos y tranquils, ens donavan una fresqueta encisadora que 'ns feya caminar n es depressa.

Acabarem de dinar, ens convidaren á cafè y, després de donar una volta per l' Iglesia y pe 'l poble y les gracies al seus vehins per la seua complacencia, retornarem cap á Lleyda.

Hasta Aspa, va, encara s' hi veya. Allí 's va comensar á fer de nit. Lo Lluis Izquierdo m'acompanyava á peu.Prompte perderem de vista á la tartana que portava als demés excursionistes no davant sino radere nostre. A paupons, sense sapiguer ahont posavem los peus, no poguentnos moure de la trilla del camí per no perdrens,ya que no s'hi veya gens y trepitjant ara fang,ara aygua y entrepussant moltes vegades arrivarem á la Bordeta; desde allí hasta Lleyda vam anar descansats y á poch á poch per esperar á la tartana y estar aixís tots tranquils. Mitj hora ben bona feya que 'ns esperavam

quan un llumet al mitj de la carretera que s' apropava engrandintse 'ns va senyalar l' arrivada de la expedició montada. No pararen perque venían los animals suats (enteneu be això), pero unes veus rialleres que sortían de dintre del carruatje ens van dir «mos ham perdut: ham volcat dos vegadas; pero..... no 'ns ha passat res».

Aquí s' acaben los meus apuntes.

Jo desitjaría que'ls rebesseu ab bon grat y que os fessen vindre ganes de fer excursions, si podeu, y ajudarnos á estudiar lo molt y bó y desconegut que tenim en la nostra Lleyda estimada: y si no podeu ajudarnos feuho en altra forma perque puguem fer esforsos com lo que representa el present «Butlletí» que mes encara 'n faríam y 'n farem, de segur.

Manel Herrera y Gés.

Les pintures quaternaries de la roca del Cogul (1)

L' instint professional, per dirho aixís, que 'm fa, de deu anys ensá, estudiar les obres deixades á les parets de les grutes pe 'ls artistes de l' antiga edat de pedra, m' habia fet saludar amb alegría la noticia de que hi había pintures rupestres á la conca inferior del Ebre, tan al Cogul (Lleyda) com á Cretas (Terol).

S' habia donchs probat que 'ls artistes que decoraven tantes coves á la provincia de Santander, descubertes per En Marcelí de Sautuola, N' Hermili Alcalde del Rio y 'l Pare Sierra, habien baixat á lo llarch del curs del Ebre fins aprop del Mediterrani.

L' exámen directe que aquesta darrera tardor he pogut fer de les pintures senyalades per En Ceferí Rocafort al Cogul y per En Joan Cabré á Cretas, m' ha demostrat fins á la evidencia que l' estil tan realista dels animalers quaternaris se retrobaba, amb una puresa notable, á les roques pintades de Catalunya y Aragó. Los sílex recullits als encontorns, y especialment la colecció de Mossén Ramón Huguet, Rector del Cogul, demostren per altra part la existencia, en aquest pais, de la civilisació que, á l' altra banda dels Pirineus, porta 'l nom d' edat del Reno, y confirmen l' atribució precedent, basada en l' istil de les figures d' animals.

---

(1) Article escrit en francés, pera 'l «Bulletí», per l' Abbé Breuil y traduit al catalá á indicació del autor.

Si algún escrúpol pugués surgir d' apropar fins als temps ibérichs aquests dibujos, n' hi hauría prou am comparar l' antiguetat de les figures rupestres am les pintades sobre cerámica d' Elx y d' altres llochs sincrónichs. L' istil d' aquestes darreres, extrany y fantástich, romp am lo tranquil y franch naturalisme dels pintors de l' antigua edat de pedra: per altra part, la fauna s' hi oposa en absolut.

Pintures rupestres: Cervo, Elá, Bissont, Bou salvatje, Boquet. (1)

Pintures sobre cerámica: Caball guarnit, Porch sanglar, Llop ó Gos, Conill, Moixons, Peixos, Arbres y vegetals.

La presencia d' un bissont al Cogul es un fet que fa recular fins al quaternari lo conjunt de freschs solidaris. La posició de les imatges que acabem d' enumerar indica dos medis que no tenen res de comú. Gracies al clima mediterrani, baix l' abrich poch fondo del Cogul y de Cretes *(que may han sigut mes fondos qu' ara)*, han arribat á nosaltres freschs delicats, vells de deu mil anys potser.

Donem una mirada als del Cogul: s' hi poden distingir dos conjunts que s' assemblen mes ó menos.

1.—A esquerra y á dalt, tres figures roiges, esquemátiques, representen una cassa de cervo, d' un dibuix que no té res d' artístich. Un cassador, armat d'un arch ó d' una espina y d' un escut (?) s' avansa per ferir un cervo que li planta cara; ja n' ha mort un que, al seu darrera, está figurat am les quatre potes en l' ayre. Aquest dibuix s' aparta de lo que l' art quaternari pirinench ha representat, tant per son estil esquemátich, com pe 'l fet de ser una escena de casa. Lo *quadro* no ha sigut cultivat, per lo que sabem fins ara, á les coves franceses y cantábriques. Lo senyor C. Rocafort s' ha equivocat prenent aquestes figures per caracters ibérichs; se poden encloure entre 'ls dibuixos esquemátichs protohistórichs y pertanyents, además, á totes les époques bárbares.

2.—Damunt la bóveda, á má dreta, poch visible, un home, esquemátich com lo precedent, pero més complert, ithyfálich, y am vestit curt, fereix am sa jabalina lo cap d' un bissont roig, quin dibuix encaixa perfectament dins l' istil quaternari: se veu aquí, donchs, l' associació d' un dibuix esquemátich y d' un dibuix naturalista: son del mateix temps. Aquets dibuixos s' habien escapat al Senyor Rocafort.

3.—Devall del grupo precedent s' hi troba un grupo de bonichs

(1) *Bouquetin.*

a nimalets rojos molt ben conservats: un cervo voltat de quatre cerves y, á la detra, un bou y un elá. L' elá y una cerva no están del tot pintats; potser son mes antichs: se veuen també borrats los trossos negres d' un cap de cerva, d' edat mes remota. Les banyes del cervo están disposades d' un modo convencional, idéntich qu' á Cretes y qu' á certs dibuixos del Portel (Ariége), ahont precisament s' han descubert animals rojos ben petits: heusaquí altres indicacions de parentiu am l' art pirinench francés.

4.—A la dreta d' aquets animalets ròjos, y una mica mes avall galopen dos hermosos boquets, que 's veuen l' un darrera l' altre, com en perspectiva. Dos cervos de Cretes están representats aixís. Lo segón roig salta, ab les potes arrupides; lo primer galopa allargat; ha sufert un retoch posterior; sobre fondo roig s' ha repassat la silueta en negre, pero les dos siluetes no coincideixen del tot y la roja es visible en mes d' un punt del contorn. Son ben be boquets dels Pirineus, no pas antílops, malgrat la forma poch encorvada de les banyes.

5.—Una escena curta, ben curta, hi ha figurada á l' esquerra dels boquets, en trossos negres molt antichs: un animal de llarga qua, sembla ser un toro salvatje, embesteix á un home nu, de díbuix molt senzill; un altre home de la mateixa factura 's veu un poch mes avall en mitj del grupo següent.

6.—Es una cassa del bou salvatje (Bos primigenius ben definit), que comprén tres d' aquets animals, bastant despintats; sembla que de primer han sigut gravats, després trassats ab una fina ratlla roja, com un d' ells que no ha sufert cap modificació; desseguida llargues adicions negres han revivat les siluetes, probablement en época un xich posterior al trassat primitiu. A l' época d' aquesta restauració s' han figurat sobre 'l bou de l' esquerra, dos personatges humans, quins caps vermells am capells triangulars se veuen debilment per demunt de l' esquena del animal; mes avall s' afigura lo baix del cos d' un d' ells am lo ressalt del vestit y les cames. L' altre home sembla clavar una espina á l' espatlla del bou.

7.—L' últim grupo de que tenim de parlar es una escena de la vida social d' aquells temps antichs: al voltant d' un homenet negre y vestit no mes que am lligacames, de sexe ben marcat, se distribueixen en dos grupos nou dones mitx vestides am faldilles curtes y estretes; com les mamelles penjen del pit, aquest devía estar al desnú. Lo color roig se barreja am lo color negre en la major part d' aquestes siluetes. Probablement se tracta d' una dansa de dones al voltant d' un home, análoga á la que 's practica entre molts dels

salvatjes actuals: potser es una ceremonia d' iniciació. En tot cas, es la primera perspectiva que 's veu apareixer sobre les costums socials de la edat de la pedra tallada y també sobre la forma dels vestuaris que 's portaben.

Am l' abundancia dels agrupaments episódichs, aquestes son les notes mes originals que donen als freschs del Cogul un lloch molt important y verdaderament excepcional en mitj dels descubriments anteriors, fets en altres regions en que 'ls dibuxants, purament animalistes, no han sapigut conjuminar cap escena y han evitat, sembla sistemáticament, de tractar la figura humana.

Me tinch per felís, al acabar aquestes quantes notes, de juntarhi l' expressió del agradable recort que m' ha deixat mon pas per Lleyda y 'l Cogul y del agrahiment que conservo per tots aquells que m' hi han fet una acullida tan coral com simpática. Espero que nous descubriments se farán encara á la vostra hermosa provincia y 'm donarán ocasió de tornarhi sovint.

L' Abbé Henri Breuil.

Professor de Prehistoria y Etnografía á
l' Universitat de Fribourg (Suissa).

La fonética catalana de Schädel

L' ilustrat catalanófil Dr. Schädel acaba de publicar un Manual de fonética catalana, lo qual ha sortit elegantment imprés de les prempses alemanyes.

Forma un tomet en octau de 88 planes, comprés l' índex, precedides d' altres vuit planes preliminars.

Si sempre son dignes d'aplaudiment los esforsos dels extrangers en favor del nostre idioma, ho son mes encara quan revelen gran competencia en son comés, qualitat que no podem deixar de reconeixer en l' eminent filólech alemany, que d' una manera tan continuada y persistent ve dedicant ses aptituts al estudi de la nostra llengua catalana.

Comensa 'l Dr. Schädel explicant lo sistema de transcripció dels sons en general y amb amplicació á la obra y, després de descriure gráfica y ben especificadament l' organisme vocal, estudia lo destriament dels fonemes y detalla en particular cada un d' aquets, acabant amb una exposició breu de la entonació, durada y intensitat